

El catastro de Catalunya (1713-1845): de la imposició a la fossilització

Agustí Alcoberro

RESUMEN

El artículo analiza el proceso de establecimiento e imposición del catastro de Cataluña, tras la victoria borbónica en la guerra de Sucesión (1702-1715), y su evolución hasta 1845. El nuevo impuesto se formuló sobre unas bases teóricas precisas: la soberanía absoluta del monarca, también en el ámbito fiscal, y la consideración de Cataluña como territorio vencido. Paradójicamente, una de sus referencias internacionales más próximas es el catastro de Milán, ejecutado bajo la dirección de exiliados austracistas, y su precedente histórico inmediato son los servicios aprobados en las cortes de Cataluña de 1653, 1701-1702 y 1705-1706, que gravaron a la nobleza por algunos conceptos, y en cuyo reparto se establecieron criterios de riqueza. El catastro, desde sus mismos orígenes, planteó una evidente contradicción entre su carácter de cupo (supuestamente equivalente a las imposiciones castellanas) y su voluntad de proporción y equidad; por otra parte, el nuevo impuesto no derogó las contribuciones anteriores, secuestradas por la monarquía, y vino a sumarse a los nuevos impuestos indirectos. Aunque algunas confusiones en la traslación monetaria entre Cataluña y la Corona de Castilla han planteado dudas al respecto, el estudio precisa que el nuevo impuesto se situó desde sus orígenes alrededor del millón de pesos anuales, lo que supuso multiplicar por 7,3 el valor de los servicios votados por las últimas cortes catalanas. El artículo describe las graves dificultades con que topó la instauración del catastro, en especial en el período 1718-1725; su consolidación, a partir de 1726; y su proceso de fossilización, bien patente ya durante la segunda mitad del siglo XVIII a causa de su misma condición de cupo

Palabras clave: Guerra de Sucesión, catastro, Nueva Planta, fiscalidad.

ABSTRACT

The article analyses the process of establishment and imposition of the *catastro* tax in Catalonia, after the Bourbon victory in the War of the Spanish Succession (1702-1715), and its development until 1845. The new tax was formulated according to some accurate theoretical basis: the Absolute Sovereignty of the monarch, also in the fiscal field, and the de-

termination that Catalonia was a defeated territory. Paradoxically, one of its nearest international references is the *catastro* tax in Milan, conducted by Austrian exiles; and its immediate historical precedent are the services approved in the Catalan Courts in 1653, 1701-1702 and 1705-1706, which taxed the novelty by some concepts, and there were established some richness criteria in its distribution. The *catastro* tax, from its very beginning, raised an evident contradiction between its quota nature (supposedly equivalent to the Castilian impositions), and its will of being proportional and fair. Moreover, the new tax did not repeal the previous contributions, possessed by the monarchy, but the new indirect taxes were added. Although some confusions in the monetary movements between Catalonia and the Castilian Crown have provoked doubts about it, the study affirms that the new tax was around a million of *pesos* per year from the very beginning, fact that meant the increase of 7.3 of the services value voted in the last Catalan Courts. The article describes the serious difficulties in imposing the *catastro* tax, especially between 1718 and 1725; its consolidation, from 1726 on; and its process of becoming fossilized, which could be already noticed during the second half of the 18th century, caused by its own quota nature.

Key words: War of the Spanish Succession, *catastro* tax, Nueva Planta, Fiscal status.

El Reial Cadastre imposat per les autoritats borbòniques com a conseqüència de la desfeta de 1714 ha suscitat, en les últimes dècades, interpretacions historiogràfiques enfrontades. Els termes del debat giren al voltant de tres grans qüestions: el mateix caràcter de l'impost –contribució de guerra per a uns o projecte modernitzador i racionalitzador per a d'altres–; la validesa de les dades amb què va ser elaborat –cosa que qüestiona el seu caràcter equitatiu, però també la seva fiabilitat com a font històrica–; i la seva evolució fins a la reforma de Món de 1845 –aspecte en què les posicions historiogràfiques se situen entre la seva fossilització i l'augment (o, alternativament, la reducció) de la pressió fiscal tot al llarg del segle XVIII–. En última instància, el debat qüestiona el paper del nou impost borbònic en l'imparable procés de creixement econòmic de Catalunya en la divuitena centúria: es tracta d'aclarir si aquest creixement es va produir *malgrat* el cadastre, o bé *gràcies a* la seva implantació.¹

1. Entre les aportacions més significatives sobre el Reial Cadastre de Catalunya cal esmenar: Antonio MATILLA TASCÓN, *La Única Contribución y el Catastro de Ensenada*, Madrid, 1947; Joan MERCADER I RIBA, «L'establiment del Reial Cadastre a Catalunya i la seva fonamentació econòmica i social», dins: *Miscel·lània Fontserè*, Barcelona, 1961, p. 295-303; Joan MERCADER I RIBA, *Felip V i Catalunya*, Barcelona, 1968; Joaquim NADAL I FARRERAS, *La introducción del catastro en Gerona. Contribución al régimen fiscal de Cataluña en tiempo de Felipe V*, Barcelona, 1971; Joaquim NADAL I FARRERAS, «Una font important per a la història econòmica de Catalunya. El reial cadastre (1715-1845)», dins: *Homenaje al Dr. D. Juan Reglá Campistol*, València, 1975, vol. II, p. 209-222; Josep M. SANUY DE RIALP, «La funció del Catastro en la formació de capital. Barcelona, 1717-1817», *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, 17 (1977), p.159-206; Eduardo ESCARTÍN, «El Catastro catalán: teoría y realidad», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 1 (1981), p. 253-265; Miguel ARTOLA, *La Hacienda del Antiguo Régimen*, Madrid, 1982; Antoni SEGURA, «El cadastre: la seva història (1715-1845) i la seva importància com a font

En el rerefons d'aquestes qüestions s'endevenen importants dificultats de tipus metodològic i documental. Sabem encara poques coses sobre el procés d'implantació del nou sistema fiscal –un aspecte inequívocament lligat a la repressió militar i a les formes de resistència del període 1713-1725, que darrerament han tingut importants aportacions². D'altra banda, ens manquen sèries llargues i representatives de l'evolució del pes fiscal al llarg del segle XVIII. Finalment, la utilització d'unitats monetàries diverses ha donat lloc a vacil·lacions i desajustaments notables a l'hora d'establir la comparació entre les diverses dades de què es disposa.

Aquest article pretén presentar un estat de la qüestió, en especial al voltant de dos grans temes: el procés d'establiment i imposició del cadastre i la seva evolució durant la divuitena centúria.

Fonaments teòrics i procés d'elaboració i de fixació del Reial Cadastre de Catalunya

En aquest apartat ens centrarem en les bases teòriques i en els resultats quantitius del cadastre de Catalunya. Tanmateix, com és evident, la seva implantació es va donar en un context postbèl·lic ben precís, i va tenir unes innegables connotacions d'impost de guerra, com analitzem en l'apartat següent.

documental», *Estudis d'Història Agrària*, 4 (1982), p. 129-143; Antoni SEGURA (coord.), *El Catastro en España, 1714-1906*, Madrid, 1988, vol. I; Emiliano FERNÁNDEZ DE PINEDO, «Els ingressos de la Hisenda Reial a Catalunya (1717-1779)», *Recerques*, 17 (1985), p. 125-139; Josep M. DELGADO, «Presión fiscal y asignación de recursos en la monarquía borbónica», *Manuscrits*, 4/5 (1987), p. 25-40; Llorenç FERRER ALÓS, «¿Modernización fiscal? La implantación del Catastro en Cataluña», dins: Camarero Bullón, C. (ed.): *El Catastro de Ensenada. Magna averiguación fiscal para alivio de los vasallos y mejor conocimiento de los reinos. 1749-1756*, Madrid, 2002, p. 45-53; Gaspar FELIU, «El primer impost borbònic sobre Barcelona: el donatiu de 1715», dins Grau, R. (coord.): *El segle de l'absolutisme, 1714-1808*. Barcelona, 2002, p. 103-118.

2. Esmentem especialment: Antonio MUÑOZ; Josep CATÀ, «Les estratègies repressives a la cort de Felip V i la ciutat de Barcelona, 1715-1716», dins: Roca i Albert, J. (coord.): *El municipi de Barcelona i els combats pel govern de la ciutat*, Barcelona, 1997, p. 59-73; Antonio MUÑOZ; Josep CATÀ, *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)*. Madrid, 2005; Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ, «El primer capitán general de Cataluña, Marqués de Castelrodrigo (1715-1721) y el control del austracismo», dins Fernández Albaldadejo, P. (ed.): *Los Borbones. Dinastía y memoria de Nación en la España del siglo XVIII*, Madrid, 2001; Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ, «"Contener con más autoridad y fuerza". La repressió de l'austracisme als territoris de la Corona d'Aragó (1707-1725)», dins: Albareda, J. (ed.): *Del patriotisme al catalanisme*, Vic, 2001, p. 401-420; Agustí ALCOBERRO, *L'exili austriacista (1713-1747)*. Barcelona, 2002, 2 vols.; Agustí ALCOBERRO, «Exili interior i exili exterior: una correspondència austriacista inèdita (1721-1724)», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XXI (2003), p. 321-360; Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Felip V contra Catalunya. Testimonis d'una repressió sistemàtica (1713-1715)*, Barcelona, 2005.

Amb l'abolició de les constitucions de Catalunya –i dels furs d'Aragó i de València–, la corona va assolir la sobirania absoluta, també en el pla fiscal. Des d'aleshores, pertocà al monarca en exclusiva l'establiment i el repartiment dels nous impostos. Les diverses formes i denominacions que prengueren –Equivalent de València, Única Contribució d'Aragó, Reial Cadastre de Catalunya i Talla General de Mallorca– van dependre dels contextos concrets en què es van produir les ocupacions dels regnes, de la tasca de les autoritats nomenades per a cada territori, en especial dels intendents, i també, paradoxalment, de les diverses tradicions fiscals.

A començament del segle XVIII es trobava força estesa en les diverses monarquies absolutes la necessitat de reformar els sistemes fiscals, en un sentit més racional i equitatiu, però també més lucratiu i eficaç. Les creixents demandes bèl·liques –però també les freqüents protestes antifiscals– exigien una revisió de conjunt de la fiscalitat, destinada a augmentar els recursos sense interferir de manera greu en la marxa de l'economia. A diferència dels estats parlamentaris –com Anglaterra o les Províncies Unides dels Països Baixos–, on la pressió fiscal era aprovada i controlada des del parlament, pertocava a la monarquia l'establiment de les reformes.³ Tanmateix, les anomenades monarquies absolutes de començament del segle XVIII només es podien plantejar un ambiciós programa de reformes si disposaven d'un cert consens entre les classes dirigents del regne. Això pot explicar, per exemple, el fracàs del projecte d'*Única contribución* endegat per la monarquia borbònica espanyola a Castella a mitjan segle XVIII.⁴ Acabada la guerra de Successió, però, la monarquia de Felip V va poder aplicar els canvis a la Corona d'Aragó amb una especial rapidesa i rotunditat, a causa de la seva condició de territoris vençuts; que els canvis fossin força més radicals a Catalunya pot ser considerat també una conseqüència directa del caire generalitzat i fortament interclassista que hi havia tingut la causa antiborbònica.

Tradicionalment s'ha plantejat la influència francesa en la formulació del cadastre. Una anàlisi més permenoritzada de l'evolució de la fiscalitat al regne de França no sembla pas confirmar-ho.⁵ El *Projet d'une dime royale* del marquès de

3. Una interessant visió comparativa dels sistemes fiscals de les monarquies absolutes i dels règims parlamentaris a Josep FONTANA, «La guerra de Successió i les Constitucions de Catalunya: una proposta interpretativa», dins Albareda, J. (ed.): *Del patriotisme...*, p. 13-29, en especial p. 21-24. Segons Fontana «és il·lusori suposar que un règim de 'despotisme' té més facilitat per imposar càrregues que un altre que es vegi subjecte a controls públics de vell o nou estil» (p. 21). Una comparació entre els règims fiscals francès i anglès a: Hilton L. ROOT, *The Fountain of Privilege. Political foundations of markets in Old Regime France and England*, Berkeley, 1994.

4. Entre la bibliografia sobre el tema, vegeu: MATILLA TASCÓN, *La Única Contribución*; ARTOLA, *La Hacienda*, p. 267-279; SEGURA (coord.), *El Catastro en España*; CAMARERO BULLÓN (ed.), *El Catastro de Ensenada*.

5. Una visió de conjunt a: Gabriel ARDANT, *Histoire de l'impôt*, París, 1972, II, cap. VIII: «Les tentatives de réforme de 1716 à 1789». Vegeu també: M. TOUZERY, «Allende los Pirineos. Los Borbones de Francia en el impás catastral», dins CAMARERO BULLÓN (ed.), *El Catastro de Ensenada*, p. 67-81. Vegeu també: Elisa BADOSA, «Hacienda real y sociedad en la Francia del siglo XVII», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 14 (1994), p. 107-159.

Vauban, que proposava un impost general i proporcional a la riquesa, va ser publicat el 1707, el mateix any de la seva mort; ben aviat el llibre va ser retirat de la circulació per ordre reial.

Des d'un punt de vista fiscal, el regne de França es dividia en dues àrees de característiques molt diverses. Els territoris del sud (Occitània) constituïen la zona de talla reial, fonamentada en l'impost territorial; en aquesta àrea, des de la fi de l'edat mitjana, els municipis havien elaborat complexos «compoix», o matrius cadastrals, destinats al repartiment de la càrrega fiscal. Per contra, el nord era l'àmbit de la talla personal. Va ser en aquesta zona on el 1716, després de la mort de Lluís XIV, el duc de Noailles, president del Consell de Finances, va intentar aplicar la «talla proporcional», un projecte per avaluar la riquesa individualment, no per classes o tarifes. El fracàs d'aquest model inicià un llarg període de projectes de reforma igualment frustrats (dècada de 1730, 1763, 1775). De fet, com és ben sabut, la necessitat d'una reforma fiscal es troba a l'arrel de la convocatòria dels Estats Generals de 1789, que donaren pas a la Revolució. I la instauració del cadastre es va produir ja en l'etapa del Consolat (1802).⁶

Paradoxalment, el cadastre es va imposar, de manera paral·lela a Catalunya, en territoris governats per alguns dels antagonistes directes de Felip V. El 1713, l'emperador Carles VI —el Carles III dels catalans— va ordenar la creació d'un cadastre per a Silèsia i la reforma del cadastre de Bohèmia, que s'havia imposat a mitjan segle XVII, poc després de la conclusió de la guerra dels Trenta Anys.⁷ Cinc anys més tard, el 1718, va ordenar la constitució de la Junta del Cens de Milà, encarregada d'elaborar-hi un cadastre actualitzat. En formaven part alguns exiliats austríacistes notables, com el fiscal i senador del Consell Suprem de Milà Miquel Esmandia⁸ i el gran canceller Marcos Marañón de Lara⁹ i, a partir de 1728, hi va jugar un paper destacat el togat del Magistrat Ordinari Francesc Aguirre.¹⁰ La Junta va generar una im-

6. Marc BLOCH, *La historia rural francesa: caracteres originales*, Barcelona, 1978, p. 501-504.

7. A. ALIMENTO: «Los catastros del XVIII, entre tradición y modernidad», dins CAMARERO BULLÓN (ed.), *El Catastro de Ensenada*, p. 35-43.

8. Esmandia havia estat catedràtic de la Universitat de Barcelona i regent de l'Audiència de Mallorca. Més endavant va esdevenir fiscal i regent del Consell d'Espanya a Viena. Amb la congelació d'aquest organisme, l'any 1734, va esdevenir de nou senador a Milà. D'altra banda, va obtenir la dignitat de marquès. Vegeu: ALCOBERRO: *L'exili austríacista*, I, p. 52; II, p. 245 i 329; Antonio ÁLVAREZ-OSSORIO ALVARÍNO, *Milán y el legado de Felipe II. Gobernadores y corte en la Lombardia de los Austrias*, Madrid, 2001, p. 314.

9. Marañón va mantenir aquest càrrec fins a la seva jubilació, l'agost de 1737. ÁLVAREZ-OSSORIO ALVARÍNO, *Milán y el legado*, p. 146.

10. ALCOBERRO, *L'exili austríacista*, I, p. 85. Cal no confondre'l amb el també jurista Domènec Aguirre, que havia estat catedràtic de la Universitat de Barcelona i regent del Consell d'Aragó. A l'exili, Domènec Aguirre va ser regent del Consell d'Espanya de Viena, president del Consell de Santa Clara i lloctinent del Col·lateral de Nàpols. Va obtenir la dignitat de comte i va publicar diverses obres sobre història del dret català a Venècia i Viena (*Ibidem*, I, p. 76, 77, 127, 183, 206 i 218).

portant oposició per part de les classes privilegiades lombardes, però va disposar del decisiu suport polític de l'arquebisbe de València, Antoni Folch de Cardona, que era president del Consell d'Espanya a Viena.¹¹ Tanmateix, el cadastre de Milà va entrar en vigor el 1760, ja en època de l'arxiduquesa Maria Teresa.¹² L'altre exemple reeixit de cadastre coetani ens el proporciona Savoia, on Víctor Amadeu II va posar-lo en marxa el 1728, com a conseqüència d'un procés endegat trenta anys enrere.

Continuant amb les paradoxes, cal remarcar, amb Jaume Carrera Pujal, que alguns dels trets més suposadament innovadors del cadastre de Catalunya —com la participació de la noblesa per alguns conceptes i l'establiment d'un repartiment que tenia en compte la riquesa— són visibles ja en els serveis votats per les Corts de Catalunya de 1653 —el Parlament de Joan-Josep d'Àustria—, de 1701-2 i de 1705-6.¹³ Carrera Pujal intitula l'epígraf dedicat a la Cort de 1653: «Servicio al rey por medio de reparto general y no fogaje», tot destacant-ne la novetat del mètode.¹⁴ Més significatiu és encara l'encapçalament de les Corts de Felip V i Carles III: «Las Cortes de 1702 y 1706 implantan el catastro para recaudar los donativos hechos al rey».¹⁵ Des de la seva perspectiva, doncs, els primers cadastres efectuats a Catalunya foren els aprovats per les dues darreres Corts generals. Aquest és un plantejament encertat, sobretot si entenem per cadastre el repartiment de la pressió contributiva en termes proporcionals a la riquesa, la qual cosa requereix un treball previ d'enquesta i d'inventari dels recursos. En aquesta línia, Joan Mercader ha destacat el paper de Josep Aparici com a fil de continuïtat entre la tradició fiscal parlamentària catalana i la nova fiscalitat reial. Aparici va ser encarregat de l'elaboració d'un nou cens fiscal per la Cort general de 1701-1702, i després va jugar un paper destacat en l'establiment del cadastre.¹⁶

Però la figura clau en la gestació del cadastre de Catalunya va ser José Patiño. Patiño, que havia estat intendent a Extremadura, va ser nomenat intendent de Catalunya el 1713 i, després de la caiguda de Barcelona, va presidir la Junta de Justícia i Govern i la Junta patrimonial o d'Intendència. Tant el decret d'aprova-

11. Virginia LEÓN, «Origen del Consejo Supremo de España en Viena», *Hispania*, LII/180 (1992), p. 107-142; «Los funcionarios del Consejo de España», *Congreso Internacional de la Burguesía en la Edad Moderna*, Valladolid, 1996, II, p. 893-904; ALCOBERRO, *L'exili austriacista*.

12. Carlo CAPRA, «El nuevo censo del Estado de Milán», dins Camarero Bullón (ed.), *El Catastro de Ensenada*, p. 55-65; Stefano AGNOLETTI, *Lo Stato di Milano al principio del Settecento. Finanza pubblica, sistema fiscale e interessi locali*, Milà, 2000; Giovanna MAZZUCHELLI, *Catastro e volto urbano. Milano alla metà del Settecento*, Roma, 1983; Sergio ZANINELLI, *Il nuovo censo dello Stato di Milano dall'editto del 1718 al 1733*, Milà, 1963.

13. Jaume CARRERA PUJAL, *Historia política y económica de Cataluña*, Barcelona, 1945-48, II, p. 275 i s.

14. *Ibidem*, II, p. 277-278.

15. *Ibidem*, II, p. 314-317 i 320-323.

16. MERCADER I RIBA, *Felip V*, p. 151; «Nuevos datos sobre la personalidad del geógrafo José Aparici», *Estudios Geográficos*, 43 (1951), p. 351-357.

ció del cadastre, de 9 de desembre de 1715, com el mateix Decret de Nova Planta, publicat un mes després (16 de gener de 1716), van ser influïts directament per ell, ja que residí a Madrid en el període de la seva gestació (octubre de 1715 – febrer de 1716), tot mantenint el càrrec de superintendent de Catalunya. També sota la inspiració directa de Patiño es va dur a terme el procés d'enquesta cadastral, i la publicació de les *Normas generales* per a l'establiment del Cadastre, de 15 d'octubre de 1716, en què se'n defineixen clarament les característiques. D'aquest document en destaquen quatre idees:¹⁷

D'una banda, el caràcter de l'impost com a «equivalente a alcabalas, cientos y millones y demás rentas provinciales que se pagan en Castilla» i, doncs, l'establiment d'una quantitat global fixa, o quota. El volum del cadastre no és el resultat de l'aplicació d'uns determinats criteris fiscals al conjunt de contribuents catalans, sinó que en resulta prefixat

D'altra banda, l'aplicació d'uns criteris de «proporción y equidad» en el seu repartiment;

En tercer lloc, el seu caràcter afegit als impostos ja existents i a aquells de nova creació. Cal remarcar, en aquest sentit, que la Superintendència es va fer càrrec de les rendes ordinàries de la Monarquia i dels impostos de la Generalitat i del Consell de Cent, que van ser confiscats. També va gestionar els béns segrestats als austríacistes fins a la Pau de Viena de 1725¹⁸ (i encara ho va tornar a fer entre juny de 1734 i març de 1737, coincidint amb la guerra de Successió de Polònia, que enfrontà de nou, en terres d'Itàlia, la monarquia borbònica espanyola i l'Imperi).¹⁹ Afegim-hi encara la introducció de nous impostos indirectes, com el de la sal i el paper segellat. Aquest cúmul d'impostos (alguns de gran importància i en creixement continuat en els decennis següents, com el dret de bolla) qüestionen, en tot cas, el criteri d'equivalència de la pressió fiscal catalana amb la castellana;

Tanmateix, l'element més innovador del cadastre era la seva divisió en dos tipus: reial i personal. El primer gravava els béns immobles i els seus ingredients hipotecaris. A tal fi, es va establir una divisió de les terres en trenta-dues classes, atinent a la seva fertilitat, que pagaven quotes diverses per una mateixa unitat de superfície. Les cases van ser gravades en un 10 % del rèdit produït o suscepi-

17. Sobre el contingut i aplicació del cadastre, vegeu especialment les obres de Joan Mercader i Riba i Joaquim Nadal esmentades a la nota 1.

18. MUÑOZ; CATÀ, *Repressió borbònica*, p. 307-331 han publicat la llista de persones incautades i el rendiment dels seus béns. Sobre aquest aspecte, vegeu també: VIRGINIA LEÓN, «Felipe V y la sociedad catalana al finalizar la Guerra de Sucesión», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 23 (2003), II, p. 271-294.

19. Josep Rafael CARRERAS I BULBENA, *Villarroel, Casanova, Dalmau. Defensors heroics de Barcelona en el setge de 1713-1714*, Barcelona, 1995 (2ª ed.), p. 112-113.

ble de produir-se. El cadastre reial tenia un caràcter generalitzat, amb una important excepció: al llarg de la seva història, mai no gravà les terres i edificis que eren propietat de l'Església en el moment de la seva implantació.²⁰

El cadastre personal, per la seva banda, gravava les rendes del treball. N'erem exempts també la noblesa i altres grups assimilats. Els jornalers van ser gravats en 2 lliures i 10 sous anuals, mentre que el personal dels gremis ho va ser en 4 lliures i 10 sous. A Barcelona es van establir quotes superiors.²¹ D'altra banda, les *Normas generales* introduïen un tercer tipus d'impost, l'anomenat cadastre industrial o comercial, que carregava en un 10 % els beneficis de les empreses.

La introducció de criteris generals de proporcionalitat en el repartiment del cadastre diferencia aquest impost dels que acabaven d'instaurar-se en els altres regnes de la Corona d'Aragó. Sens dubte, el que en resulta més allunyat és l'Equivalent de València,²² que destaca per dues excepcions clamoroses: l'exempció de la noblesa —una probable conseqüència de l'escissió social que havia suposat al regne la recent contesa— i la seva aplicació a la capital com a impost indirecte, que gravava les mercaderies que entraven a la ciutat. Al Regne d'Aragó, l'Única Contribució es va repartir entre els municipis segons el criteri de població, tot i que, a nivell local, es van introduir criteris de riquesa.²³ El model més semblant al cadastre català ens el proporciona la Talla General de Mallorca.²⁴ De fet, la Reial Orde de 6 d'octubre de 1717 que la desenvolupa introdueix ja alguns dels criteris aplicats al Principat, com ara el seu repartiment entre

todas las haciendas de los naturales, incluyendo a los comerciantes y mercaderes particulares que no tienen todos sus caudales en bienes raíces; que se haga este repartimiento por arreglo de su catastro universal por haberse de incluir en él

20. El tema quedà regulat finalment pel Concordat de 1737. Foren gravats només els béns comprats per institucions eclesiàstiques a partir de la seva signatura (de fet, des de 1740). Vegeu: Joan BADA, «L'Església catalana davant la dinastia borbònica i el Decret de Nova Planta», dins Albareda, J.: *Del patriotisme...*, p. 239-261, especialment 254-257.

21. Pere MOLAS, *Los gremios barceloneses del siglo XVIII. La estructura corporativa ante el comienzo de la Revolución Industrial*, Madrid, 1970, p. 148.

22. Sobre l'Equivalent valencià, vegeu: Jordi ROMEU LLORACH, «El nuevo régimen fiscal valenciano del absolutismo borbónico», dins Artola, M. (dir.): *Hacienda pública española: Del Antiguo Régimen al sistema liberal*, Madrid, 1984, p. 467-484; Jorge CORREA BALLESTER, *El impuesto del «Equivalent» y la ciudad de Valencia (1707-1740)*. València, 1986; Pedro RUIZ TORRES, «El Equivalent valenciano», dins Segura, A.: *El Catastro...*, I, p. 47-59; Pilar GARCIA TROBAT, *El Equivalent de alcabalas, un nuevo impuesto en el Reino de Valencia durante el siglo XVIII*, València, 1999.

23. Sobre la Única Contribució, vegeu: Antonio PEIRÓ, «La hacienda aragonesa en el siglo XVIII. Una aproximación al sistema recaudatorio», *Cuadernos Aragoneses de Economía*, 3 (1978-79), p. 119-131; «La Única Contribució», dins Segura, A.: *El Catastro...*, I, p. 75-87; Carlos FORCADELL, «El sistema fiscal aragonés: de la Única Contribució a los desajustes y agravios tributarios tras la Guerra de la Independencia», dins Artola, M. (dir.): *Hacienda pública...*, p. 231-248.

24. Francesc RIERA VAYREDA, «La talla general», dins Segura, A.: *El Catastro...*, I, p. 61-72.

*los bienes patrimoniales de eclesiásticos y exentos que éstos poseen como legos y particulares, como en semejantes casos se ha practicado, y en conformidad de la Concordia establecida con autoridad apostólica y real en 1696.*²⁵

És probable que en la definició de la Talla General de Mallorca pesés ja l'experiència del cadastre de Catalunya. En tot cas, cal remarcar que tant a l'illa com al Principat existien precedents de repartiments generals que havien de pagar els exempts i que havien introduït criteris de riquesa.

Més enllà del marc legal estricte, l'elaboració del cadastre planteja altres qüestions. En primer lloc, sobre el grau de fiabilitat de les dades obtingudes, i, per tant, sobre la recta equitat del seu repartiment. Aquest és un tema que suscità posicions enfrontades entre els mateixos coetanis, i que ho continua fent entre els historiadors.²⁶ Com hem vist, la distribució del cadastre, en els termes previstos per Patiño, requeria un procés força sofisticat d'elaboració d'enquestes i qüestionaris. Més enllà de les prevencions metodològiques que ja van formular els coetanis (i que analitzem en l'apartat següent), es planteja un primer interrogant: ¿fins a quin punt va ser compatible aquest procés amb la necessitat urgent de recaptar, derivada de les despeses de les tropes que van continuar ocupant el país després de l'Onze de Setembre? Joaquim Nadal i Farreras afirma que van existir força irregularitats en el cobrament de 1716, però que van ser superades després de la publicació de les *Normas generales* d'octubre d'aquell any; segons el seu parer, el repartiment de 1717 ja va ser molt més complet i ordenat.²⁷ Aquesta, però, no és una opinió compartida per totes les fonts. No entrarem ara en l'anàlisi de casos concrets, que poden ser més o menys desiguals. Però sí que ho farem des d'un punt de vista global, és a dir, des del repartiment del pes cadastral sobre el país que, en els seus tres primers anys d'existència, va mantenir encara la divisió per vegueries i sotsvegueries.

25. *Ibidem*.

26. Sobre el debat historiogràfic generat al voltant de la fiabilitat del cadastre i l'ús de les seves fonts, vegeu: SEGURA, «El cadastre». El debat ha continuat en els anys següents. Gaspar Feliu situa entre un 25 % i un 40 % les ocultacions pel que fa a les superfícies de les terres al Pla d'Urgell (GASPAR FELIU, *El funcionament del règim senyorial a l'Edat Moderna. L'exemple del Pla d'Urgell*, Lleida, 1990; «El cens de població de 1717. Exemples d'ocultacions a les terres de Lleida», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 3 (1983), p. 217-226). Llorenç Ferrer Alós constata que el percentatge de terres cadastrades en algunes localitats de la comarca del Bages va ser força baix (FERRER ALÓS, «¿Modernización fiscal?»). Per contra, Albert Garcia Espuche i Manuel Guardia Basols han reivindicat l'alt índex de fiabilitat cadastral pel que fa a l'estructura urbana de Barcelona, i la superioritat de la documentació cadastral respecte a les documentacions notarial i parroquial (ALBERT GARCIA ESPUCHE; MANUEL GUARDIA BASOLS, «L'estudi de l'espai urbà de la Barcelona de principis del segle XVIII: el Cadastre de 1716», dins *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1984, I, p. 643-673; *Espais i societats a la Barcelona preindustrial*, Barcelona, 1986). Ambdues constatacions no ens semblen necessàriament contradictòries.

27. «En el volumen de 1717 cada vecino tiene bien especificado el concepto o conceptos por los cuales debe contribuir» (NADAL I FARRERAS, *La introducción del Catastro*, p. 63, n. 9).

**TAULA 1: REPARTIMENT DEL CADASTRE (1716-1718) PER VEGUERIES
(en rals d'ardít)**

VEGUERIA O SOTSVEGUERIA	1716 (1)	1717 (2)	1718 (1)
Barcelona	1.461.044	1.459.593	1.459.593
Vallès	870.719	837.569	837.569
Girona	1.479.361	1.487.646	1.487.646
Besalú	1.703.423	1.696.857	1.696.857
Vic	780.485	770.017	770.017
Lleida	706.683	689.255	689.255
Manresa	453.259	440.069	440.069
Vilafranca del Penedès	965.808	869.774	869.774
Tarragona	983.463	874.124	874.124
Tortosa	554.929	525.004	525.004
Montblanc	810.355	644.988	644.988
Prats del Rei	59.647		54.269
	54.269		
Igualada	138.245	133.936	133.936
Puigcerdà	556.717	522.148	522.148
Lluçanès	72.187	71.835	71.835
Cervera	905.569	903.177	903.177
Balaguer	143.648	148.137	148.137
Moià	70.196	70.587	70.587
Rives	59.764	61.661	61.661
Berga	353.203	323.579	323.579
Agramunt	333.310	335.018	335.018
Camprodon	418.677	440.201	440.201
Pallars	620.718	539.943	539.943
Tàrraga	270.727	267.659	267.659
Vall d'Aran		56.713	56.713
Total Catalunya	14.732.137	14.223.759	14.223.759

(1) Artola, M. : *La Hacienda...*, p. 242.

(2) Segura, A.: «El cadastre...», p. 143.

Les dades, recollides a la Taula 1, mostren una clara correspondència entre 1716 i 1717, i una absoluta igualtat entre les d'aquest any i les de 1718. Superat el parèntesi 1719-1724, en el qual les dades del cadastre van ser qüestionades globalment, la distribució de l'impost es va situar de nou, com veurem, en les xifres dels anys 1717 i 1718, per bé que el seu repartiment es realitzà ja sobre la base de la nova estructura administrativa de corregiments.

Una comparació entre les dades de 1716 i 1717 permet constatar un gran nombre de similituds, tant pel que fa al cobrament global com a la seva distribució territorial. La diferència més significativa és la inclusió de la Vall d'Aran. En general, la distribució de l'impost per vegueries mostra una certa tendència a la baixa, que tanmateix no modifica de manera important el repartiment de la càrrega

global. L'exemple més remarcable d'aquesta tendència és la vegueria de Montblanc, on, segons Francesc de Castellví, «fueron más duros los comisarios, de lo que se ha seguido la ruina del país»;²⁸ en aquesta vegueria, el pes fiscal disminueix d'un 20,41 %. Altres exemples notables de disminució de la pressió fiscal són les vegueries de Pallars (13,02%), Tarragona (11,12 %) i Vilafranca del Penedès (9,95 %). D'altra banda, es produeixen increments a les vegueries de Camprodon (5,14 %), Balaguer (3,12 %) i també, en termes menors, a les vegueries de Girona, Moià, Rives i Agramunt.

En tot cas, cal remarcar dues conclusions: la revisió de les dades de 1717, com a conseqüència de la publicació de les *Normas generales* i de les protestes veïnals, va ser de tipus menor, tant pel que fa als seus resultats globals com a la seva distribució regional; i la quota d'aquell any va marcar el pes fiscal de l'any següent –i ho continuarà fent, com veurem, a partir de 1725–.

Una segona qüestió fa referència al pes fiscal del cadastre, en un doble sentit: la comparació global amb els sistemes contributius anteriors, i el seu repartiment intern segons conceptes, col·lectius socials i territoris. En aquests aspectes, creiem que podem introduir també alguns elements de reflexió.

Com ja hem esmentat, la implantació del cadastre no va suposar la supressió de cap dels impostos preexistents, que havien passat a ser controlats per la Superintendència, i que van continuar creixent en les dècades posteriors. Els ingressos pel cadastre han de ser comparats, doncs, amb els serveis votats a la Cort general, si volem obtenir dades concloents sobre el pes fiscal global que pagava Catalunya abans i després de la seva instauració.²⁹

A tal fi, hem establert les correspondències entre els sistemes comptables de Catalunya i de Castella (Taula 2). Cal fer notar que un error força freqüent en la historiografia catalana sobre el tema és la confusió entre el pes, unitat comptable («moneda imaginaria que en el uso común se suponía valer 15 reales de vellón», segons els diccionaris més utilitzats), i el pes dur, moneda efectiva («moneda de plata de peso de una onza, y valía 8 reales de plata o 20 de vellón. // Moneda de plata de 5 pesetas»).³⁰ La primera és l'única accepció del terme que

28. Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, Madrid, 1997-2002, IV, p. 571.

29. «L'única correlació històrica que hom podria cercar al Cadastre, i no per semblança, naturalment, foren els donatius i serveis parlamentaris» (MERCADER I RIBA, *Felip V*, p. 192).

30. L'obra de Gerónimo de Villabertran citada a la Taula 2 esmenta tres tipus de pesos: el *peso escudo, de plata o de cambio*, «moneda imaginaria que usa el comercio de España para con el exterior o extranjero», que equival a 15 rals de billó i 2 maravedís de billó; el *peso*, «moneda imaginaria para el comercio interior o nacional», equivalent a 15 rals de billó; i el *peso fuerte, duro o real de a 8*, «moneda efectiva de España de plata», que equival a 20 rals de billó (VILLABERTRAN, *Reducción reciproca*, p. 1-3). La unitat comptable utilitzada en els repartiments cadastrals és el *peso*, en la segona de les accepcions que hem esmentat.

té sentit en la documentació utilitzada. Aquest error ha donat lloc a importants desajustaments comptables, i a la detecció de suposats augments o reduccions de la pressió fiscal, sobretot quan es creuen dades de fonts historiogràfiques catalanes i castellanés (aquestes, en tots els casos, mantenen l'equivalència 1 pes = 15 rals de billó).

TAULA 2: ELS SISTEMES COMPTABLES DE CATALUNYA I DE CASTELLA AL SEGLE XVIII

. A Catalunya :

1 lliura = 10 rals d'ardit
 = 20 sous
 = 240 diners

. Correspondència amb Castella :

1 ral d'ardit = 1,0714 rals de billó (fins a 1737)
 1 ral d'ardit = 1,0756 rals de billó (des de 1737)

. A Castella :

1 pes = 15 rals de billó
 1 escut de billó = 10 rals de billó

Font: Gerónimo de VILLABERTRÁN, *Reducción reciproca de reales vellón nominales, efectivos, catalanes; libras, sueldos y dineros valencianos, aragoneses y mallorquines entre sí [...] dispuesta en el año 1813*, Barcelona, 1826 (3ª edició revisada).

Amb aquesta correspondència monetària hem establert la Taula 3, en què hem reduït les dades anuals del cadastre de què disposem a pesos. Ara ens pertoca comentar-ne bàsicament els primers anys. Tot i que s'han barallat diverses xifres pel que fa a la previsió d'ingressos en el moment d'establiment del cadastre, les dades del període 1716-1718 (vegeu Taules 1 i 3) en situen sempre els resultats lleugerament per sobre del milió de pesos. Aquesta xifra, segons Miguel Artola, computa conjuntament el cadastre pròpiament dit (establert en 900.000 pesos des de l'exercici de 1717) i l'anomenat impost d'utensilis (computat en 100.000 pesos), que havia de servir per al pagament de les tropes allotjades.³¹ Com veurem, passat el parèntesi de 1719-1724, la xifra global es tornarà a situar al voltant del milió de pesos, quantitat que es mantindrà fins a l'ocupació francesa de 1808. Convé remarcar que en alguns casos no parlem de simples previsions ge-

31. ARTOLA, *La Hacienda*, p. 226-249.

nerals, sinó de resultats, i que la tossuderia de les dades ens permet confirmar a bastament la seva fiabilitat. El cadastre, amb altres impostos assimilats, va ser fixat, doncs, des dels seus orígens, al voltant del milió de pesos.

TAULA 3: RENDIMENT DEL CADASTRE DE CATALUNYA

Any	Total (i mesura emprada)	Total (en pesos)	Font
1716	14.732.137 rals d'ardit	1.052.267	Artola, 242
	14.742.250 rals d'ardit	1.052.989,7	Matilla Tascón, 139
1717	14.223.759 rals d'ardit	1.015.955	Segura (1982), 143
1718	14.223.759 rals d'ardit	1.015.955	Artola, 242
1720		815.541	Zabala Auñón
1721	12.870.777 rals de billó	858.051,8	Uztáriz, 349
1725		1.016.602	Zabala Auñón
1728	1.350.000 escuts de billó	900.000	Voltes Bou, III, 177
1731		1.021.192	Zabala Auñón
1765	13.699.962 rals d'ardit	982.379	Delgado (1987), 33
1817	14.332.463 rals d'ardit	1.027.733,1	Segura (1988), 41
	15.990624,14 rals de billó	1.066.041,6	Frigola (1824)*
1826**	16.696.221 rals de billó	1.113.081,4	Canga Argüelles

*: Vicente FRIGOLA: *Relación de los pueblos de que consta el Principado de Cataluña...* Barcelona, 1824 (esmentat també per: Segura (1988), 41)

** : any de la primera edició de l'obra

Pel que fa als serveis votats per la Cort general, ens centrarem en els aprovats a les Corts de 1701-2 i 1705-6. Cal dir que partim, doncs, d'una situació extrema, ja que els anteriors serveis de cort havien estat votats el 1653, i es van pagar en tres anualitats.³² D'altra banda, cal recordar que ambdues Corts es realitzaren en un període d'excepcionalitat, caracteritzat ja, en el primer cas, per la imminència de la guerra internacional, i, en el segon, per l'extensió del conflicte bèl·lic a Catalunya.

La Cort general de 1701-2 va aprovar un servei d'1.200.000 lliures, a pagar en sis anys.³³ El servei votat per la Cort de 1705-6 va ser de 2.000.000 de lliures, a pagar en deu anys,³⁴ una xifra «molt inferior a la que desitjjava l'arxiduc», com ha remarcat Joaquim Albareda.³⁵ En ambdós casos, doncs, la càrrega anual derivada dels serveis era de 200.000 lliures, és a dir, traduït al sistema monetari

32. Van ser fixats en 500.000 lliures per any (CARRERA PUJAL, *Historia política y económica*, II, p. 277).

33. *Ibidem*, II, p. 315; MERCADER I RIBA, *Felip V*, p. 151-152.

34. CARRERA PUJAL, *Historia política y económica*, II, p. 323.

35. Joaquim ALBAREDA, *La Guerra de Successió i l'Onze de Setembre*, Barcelona, Empúries, 2000, p. 54.

castellà, de 142.853,3 pesos. Podem concloure, doncs, que la càrrega fiscal anual del cadastre multiplicà per 7,3 la càrrega derivada dels serveis votats en les dues darreres Corts generals. Aquesta xifra no permet mantenir gaire dubtes sobre la impopularitat del nou impost.

Afegim-hi encara les conseqüències econòmiques de la guerra, la introducció de nous impostos indirectes i les duríssimes càrregues dels allotjaments. Una primera aproximació del seu pes fiscal ens la proporciona el memorial adreçat a Felip V per una assemblea de procuradors reunida el març de 1723, sobre la qual ens estendrem més àmpliament en l'apartat següent.³⁶ Assenyalem, d'entrada, que l'objectiu d'aquest document, que pot ser considerat el primer memorial de greuges de la Catalunya borbònica, era obtenir una reducció substancial del cadastre. Segons aquest text, els nous impostos indirectes suposaven una càrrega afegida d'uns 270.000 pesos:

Los impuestos modernos consisten, parte en los generales sobre sal, tabaco y papel sellado, azogue, solimán y otros géneros, que importan pasados de 250.000 pesos, más 20.000 sobre cacao, azúcar, pimienta y otros.

D'altra banda, la càrrega directa dels allotjaments –deixant de banda l'impost d'utensilis, que calculen en 80.000 pesos- se situaria per damunt dels 350.000 pesos:

Contribuye más el Principado, luz, leña, camas, paja para los cuarteles y guarniciones y aun en cuanto al for[r]aje de dos tersias partes, pues el pago que por éste se da consiste regularmente en un tercio de lo que cuesta al paisano, puesto en el paraje de su destino.

El importe de estas obligaciones se considera 300.000 pesos y más, con el exceso que la conducta del manejo particular en tantas plazas ocasiona, siendo digno de reflexión que sobre pagarse lo referido en especie, se ha actualmente repartido sobre algunos pueblos de cada partido 40.000 pesos para leña, luz y camas.

[...] La subministración de bagajes a las tropas acarrea a los pueblos gastos de grave entidad, [...] puede este gasto contarse por 10.000 pesos anuales.

Tots aquests elements prenen una major entitat si atenem a dues altres dades. D'una banda, segons els autors de l'informe, el pes del dret de bolla sobre les teles del país –un dels impostos més importants de la Catalunya preborbònica– era tot just de 60.000 pesos anuals. D'altra banda, el pes global dels impostos pagats per Catalunya, a banda del cadastre, era de 870.000 pesos –una xifra per ella mateixa pròxima al valor global del nou impost, que havia estat definit com un «equivalent» de les rendes provincials castellaness. D'aquests, 620.000 (un 71,2 %) provindrien o bé dels nous impostos borbònics o bé de les càrregues dels allotjaments, conseqüència directa de l'ocupació militar del país. En definiti-

36. Joan MERCADER I RIBA, «Una visión pesimista de la economía catalana después de la Guerra de Sucesión», *Estudios de Historia Moderna*, V (1955), p. 411-419; Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Escritos políticos del siglo XVIII*, II: *Documentos de la Catalunya sotmesa*, Vic, 1996, p. 51-59.

va, la pressió fiscal a la Catalunya borbònica hauria augmentat molt per sobre d'allò que podríem deduir de les dades estrictes del cadastre.

Es podrà objectar que aquestes informacions van ser redactades amb un objectiu polític immediat, i doncs amb parcialitat. Tanmateix, una altra obra les confirma: la *Theoría y práctica de comercio y de marina* de Gerónimo de Uztáriz, que va ser impresa el 1724 i que coneixem a través de la segona edició de 1742.³⁷ Segons Uztáriz, la pressió fiscal sobre Catalunya se situava el 1721 al voltant dels 2.000.000 de pesos, subdividits de la manera següent: prop de 900.000 de cadastre, 300.000 de despeses pels allotjaments, 100.000 dels impostos ordinaris preexistents i la resta –uns 700.000 pesos– dels nous impostos indirectes, entre els quals esmenta també l'antic dret del General, ara situat a les duanes exteriors.³⁸

En tot cas, el valor del cadastre, dels allotjaments i dels impostos ordinaris anteriors a la Nova Planta suposa, segons Uztáriz, una pressió de 13 pesos per unitat familiar, una xifra que considera excessiva i que, segons la seva opinió, pot provocar el despoblament del Principat. Els mateixos càlculs aplicats a la resta de regnes de la Corona d'Aragó li donen una pressió per casa de 5 pesos a Aragó, de 9 a València i d'1,5 a Mallorca.³⁹

Els estudis d'Emiliano Fernández de Pinedo semblen confirmar aquesta tendència. Segons els seus càlculs, els impostos ordinaris preexistents –de la monarquia i de les institucions del país– suposaven tot just un 17,13 % de la càrrega fiscal de Catalunya en el decenni 1720-1729. La resta corresponia als nous impostos indirectes –16,35 %– i al cadastre –66,45 %–. Cal tenir en compte, però, que Fernández de Pinedo no quantifica en el seu estudi ni les despeses directes per allotjaments ni l'anomenat impost d'utensilis, la qual cosa podria fer augmentar més encara l'increment de la pressió fiscal.⁴⁰

Disposem encara d'una altra font definitivament concloent en aquest punt. Pere Voltes Bou ha publicat un interessantíssim informe comptable de 1729, que relaciona el total d'ingressos i despeses de la monarquia a Catalunya en aquell any.⁴¹ Com hem vist (Taula 3), el cadastre, probablement separat de l'impost d'utensilis, suposà aleshores una càrrega global d'1.350.000 escuts de billó, és a

37. Reedició facsímil: Madrid, 1968. Els exemplars de la primera edició van ser destruïts. Les dades de Gerónimo de Uztáriz van ser reproduïdes també en un informe elaborat a Viena el 1765, que ha estat editat per Joaquim ALBAREDA i Socorro SÁNCHEZ: «Catalunya el 1765: un informe econòmic i polític», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 8 (1988), I, p. 279-297.

38. *Ibidem*, p. 347.

39. *Ibidem*, p. 352-357.

40. FERNÁNDEZ DE PINEDO, «Els ingressos», p. 130.

41. «Fondos considerados por la Corte para la dotation de Cathaluña en el presente año, su gasto correspondiente d'él y lo adeudado hasta el fin de 1728 y lo que se resta para su entero cumplimiento», editat per Pere VOLTES BOU: *Barcelona durante el gobierno del Archiduque Carlos de Austria (17105-1714)*, vol. III, Barcelona, 1970, p. 176-178.

dir, de 900.000 pesos. La càrrega fiscal total del Principat va ser aquell any de 2.006.645 escuts de billó, o 1.337.763,3 pesos. Els ingressos obtinguts mitjançant el cadastre van suposar, doncs, el 67,2 % dels ingressos totals de la monarquia a Catalunya –un percentatge molt similar al proposat per Fernández de Pinedo per a tot el decenni de 1720–.

Però l'informe de 1729 té encara altres elements d'interès. D'una banda, permet desllindar la fiscalitat pressupostada dels ingressos reals, ja que afirma de manera contundent:

Previene que en la consideración de rentas del país ha regulado la imposición del Catastro por 1.350.000 excudos de vellón, que es todo su contingente, y se dexan de exigir por imposibilidad de los pueblos de 40 a 50.000 excudos al año.

La morositat prevista se situava aleshores, doncs, en 45.000 escuts de mitjana, o 30.000 pesos, cosa que suposava un 3,3 % del total pressupostat.

D'altra banda, el balanç comptable de 1729 permet confirmar que la càrrega fiscal del país, malgrat el seu caràcter extrem, no era suficient per cobrir les despeses de la monarquia a Catalunya, a causa de la imponent presència militar. Les dades són en aquest punt també concloents. Les despeses de pagament de l'exèrcit allotjat a Catalunya, inclosos els pagaments realitzats a compte l'any anterior, sumaven un total de 3.430.225 escuts de billó, o 2.286.816,6 pesos. La resta de despeses –que també incloïen conceptes de caràcter militar o paramilitar, com ara: «vestuario a la tropa», «asentistas de menages», «de sillas» i «de armas», «obras de fortificación», «asentistas de hospitales», «pensiones de viudas de militares», «gastos de almagazenes», «Escuela de Matemáticas», «gastos de Marina» o «entretenimiento de armas»– computaven un total de 670.228 escuts de billó, o 446.818,66 pesos. El total de despeses de la monarquia era, doncs, de 4.100.453 escuts de billó, o 2.733.635,3 pesos. A tall de comparació, cal destacar que la quantitat destinada a les despeses de l'Ajuntament de Barcelona era tot just de 37.000 escuts, o que la dedicada al Consolat de la Llotja era de 1.412 escuts. En definitiva, doncs, les rendes del Principat suposaven tan sols el 58,49 % de les despeses de l'exèrcit ocupant i el 48,93 de les despeses totals de la monarquia a Catalunya.

Dels estudis i documents presentats se'n dedueix, doncs, que la càrrega fiscal va augmentar considerablement amb el nou règim borbònic, però que l'ocupació militar del país no va ser precisament un negoci, si més no a curt o a mitjan termini. Tampoc no sembla gens clar que els suposats nous criteris equitatius introduïssin una major justícia social o territorial. De les dades del cadastre de 1721 aportades per Gerónimo de Uztáriz se n'infereix que els jornalers del camp i artesans aportaven en concepte d'impost personal un 29,87 % de la càrrega total, mentre que l'impost comercial o industrial tot just assolía la xifra de l'1,69 %.^{42A}

42. FERNÁNDEZ DE PINEDO, «Els ingressos», p. 127.

Barcelona, aquest darrer impost corresponia en un 80 % als gremis encara el 1729, i es va consolidar en un 70 % a partir de 1765, tot obviant l'ascens de la indústria lliure.⁴³ Des de la perspectiva de la distribució territorial, com ha assenyalat Antoni Segura a partir de les dades de 1717, les coses no van ser millors. Les comarques litorals i prelitorals, més densament poblades i on s'ubicaven les ciutats més importants i les àrees més riques, van ser també les menys gravades pel cadastre.⁴⁴

La imposició del cadastre i les resistències (1713-1725)

Del que hem descrit fins aquí se'n pot deduir ja que el cadastre, i més en general, la fiscalitat borbònica, no podien resultar en cap cas populars. Però cal inserir encara aquests instruments fiscals en la seva dinàmica més general, vinculada a l'ocupació militar de Catalunya, en època de guerra i en la llarga postguerra. No endebades, com ha destacat Joaquim Nadal i Farreras, el cadastre,

*encara que formalment resulti un impost modern, a la pràctica és només un intent de regularitzar unes pressions fiscals-militars extraordinàries obtingudes per la guerra, i, en conseqüència, no es pot dir que sigui el resultat d'una política fiscal coherent.*⁴⁵

Des d'aquesta perspectiva, la valoració dels nous mecanismes impositius no deixa tampoc gaire marge al dubte. El cadastre va ser percebut per la població del país –però també pels seus agents directes i indirectes– com un càstig de guerra.

Les tropes borbòniques establertes al Principat van començar a cobrar contribucions regulars si més no a partir de 1711. Josep M. Torras ho ha constatat a les comarques occidentals de Catalunya, on ja aquell any s'imposà el pagament de dos pesos menusals per veí.⁴⁶ Durant el període d'ocupació francesa (24 de gener de 1711 – 5 de desembre de 1714), Girona va haver de pagar en concepte d'utensilis una mitjana anual de 14.097 lliures, 10 sous, segons Nadal i Farreras.⁴⁷

Tanmateix, cal buscar el precedent immediat del cadastre en la capitació de 750.000 pesos endegada per les autoritats borbòniques el desembre de 1713,

43. MOLAS, *Los gremios barceloneses*, p. 247.

44. ANTONI SEGURA, «El Catastro de Patiño en Cataluña (1715-1845)», dins SEGURA, A. (ed.): *El catastro en España...*, I, p. 40-41.

45. NADAL I FARRERAS, «Una font important», p. 213.

46. TORRAS I RIBÉ, *Felip V contra Catalunya*, p. 79.

47. NADAL I FARRERAS, *La introducción del Catastro*, p. 47.

que per primera vegada va organitzar de manera centralitzada el repartiment de la càrrega fiscal sobre el conjunt del país.⁴⁸ La seva aplicació va generar una revolta generalitzada, que Josep M. Torras i Ribé ha descrit de manera àmplia recentment.⁴⁹ Torras la qualifica de revolta primitiva de caràcter antifiscal.⁵⁰ Tanmateix, el cronista coetani Francesc de Castellví li atorga una major dimensió política, ja que la capitació dels deu escuts va ser la primera expressió institucionalitzada del nou ordre borbònic:

La mayor parte de los naturales de los sencillos pueblos y aún los más de las mayores poblaciones vivían persuadidos de las repetidas seguridades que les daban los ministros del rey Felipe que sus privilegios serían conservados por singular y particular gracia del rey. Estas impresiones que habían infundido en los naturales quedaron en breves días disipadas. El título solo del orden con nombre de intendente los conmovió al más alto punto de la ira y del encono. Los precisos términos en que era concebido les manifestó eclipsadas todas las inmunidades de la libertad, porque en Cataluña los más rústicos no ignoran que sin Cortes generales y consentimiento de los tres estados el rey no podía exigir suma alguna de sus naturales y [que las] contribuciones que en tales casos se establecían debían ser reguladas y percibidas por la Diputación del país.⁵¹

La reflexió de Castellví ens sembla pertinent, en la mesura que relaciona organització política i fiscalitat, o, dit d'una altra manera, sobirania política i sobirania fiscal. La capitació no era un constrenyiment militar més, sinó un projecte planificat des de dalt per les noves autoritats borbòniques. Trencava, doncs, la legalitat vigent fins aleshores i suposava un primer pas vers la institucionalització d'unes noves regles del joc. La revolta, sorgida espontàniament, va ser una conseqüència de la misèria i de l'espoli fiscal, però també de la definitiva constatació –socialment força estesa– que allò que s'anava a imposar amb la definitiva victòria borbònica era un sistema polític de caràcter absolut.

No cal dir que, amb la caiguda de Barcelona, la capitació es va cobrar *manu militari* sobre tot el territori. El març de 1715 es promulgaren nous pagaments quinzennals, amb l'excusa de l'expedició de Mallorca. Al cap i casal es començaren a cobrar al juliol, i van afectar també la noblesa; els ingressos es destinaren, però, a la construcció de la Ciutadella.⁵²

48. La distribució d'aquest impost ha estat publicada per Salvador SANPERE I MIQUEL, *Fin de la Nación catalana*. Barcelona, 1905 (reedició facsímil: Barcelona, 2001), p. 302; i per TORRAS I RIBÉ, *Felip V contra Catalunya*, p. 79. La capitació s'havia de cobrar en tres mensualitats, corresponents a desembre de 1713 i gener i febrer de 1714. El pes fiscal per unitat familiar era de 10 escuts, la qual cosa suposa que es partia d'una xifra global de 112.612 llars.

49. TORRAS I RIBÉ, *Felip V contra Catalunya*, p. 77-105.

50. *Ibidem*, p. 90.

51. CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, IV, p. 60.

52. FELIU, «El primer impost borbònic». Segons Mercader i Riba, a Barcelona els comerciants i gent de negoci van haver de pagar-ne el valor quintuplicat (MERCADER I RIBA, *Felip V*, p. 127).

Com ja hem vist, les capitacions de 1713-15 van ser substituïdes pel Reial Cadastre publicat el desembre de 1715, que s'aplicà l'any següent. Tanmateix, voldríem remarcar que la imposició del cadastre no va ser en cap cas un procés fàcil ni lineal. De fet, en diversos moments, les autoritats borbòniques es van arribar a plantejar seriosament la seva substitució per altres models impositius. D'altra banda, fins al 1725, una part significativa de l'opinió pública catalana va continuar creient fermament que era possible la recuperació de les constitucions, com a conseqüència d'un canvi en les relacions internacionals. Des del punt de vista de la població catalana, el cadastre evidenciava, en un nivell quotidià i universal –i, per tant, molt dolorós– l'adveniment d'un nou règim polític fonamentat en la sobirania absoluta del monarca.⁵³ Suposava, a més, com hem vist, un increment molt significatiu de la pressió fiscal, que es produïa després d'una llarga guerra. Des del punt de vista de les noves autoritats, el cadastre introduïa un sistema d'inventari de la riquesa i de repartiment de la recaptació d'una gran complexitat, que sens dubte havia de suscitar importants dubtes i vacil·lacions. Sense aquests diversos factors no és possible interpretar correctament la història d'aquest impost en el seu primer decenni.

Joan Mercader i Riba esmenta tres importants esculls en el procés d'imposició del cadastre: la provisionalitat de la Superintendència, iniciada amb el nomenament de Patiño com a intendent general de Marina i la seva marxa a Cadis (gener de 1717); el desgavell monetari provocat per la unificació de les monedes dels diversos regnes, que a Catalunya va tenir una especial repercussió en coincidir amb els preparatius de l'estol destinat a la conquesta de Sardenya (estiu de 1717); i l'oposició popular.⁵⁴ Disposem de nombrosos testimonis de la impossibilitat de particulars i de localitats senceres per pagar el cadastre, i també de les duríssimes mesures coactives aplicades per les autoritats: constrenyiments militars, requisos, empresonament de jurats, recàrrecs sobre poblacions veïnes.⁵⁵ El cadastre va esdevenir en la terminologia popular –i també a la pràctica– el «catàstrofe». Fins i tot un exiliat vienès etzibava al seu corresponsal barceloní, com a cloenda amable d'una correspondència política absolutament clandestina,

53. Aquest aspecte va ser remarcat també per les mateixes autoritats borbòniques. Gaspar de Mancaz considerava que el cadastre havia de servir perquè «todos reconozcan un superior en la tierra; pues no es otra cosa el tributo que un signo de vasallaje y reconocimiento a la majestad» (Pablo FERNÁNDEZ ALBALADEJO, *Fragmentos de monarquía*, Madrid, 1992, p. 380; citat per Joaquim ALBAREDA, *Catalunya en un conflicte europeu. Felip V i la pèrdua de les llibertats catalanes (1700-1714)*, Barcelona, 2001, p. 234)

54. MERCADER I RIBA, *Felip V*, p. 172-181.

55. Entre els testimonis que ens en parlen, esmentem: CASTELLVÍ, *Narraciones*, IV, p. 570-571; Sebastià CASANOVAS (ed.), *Memòries d'un pagès del segle XVIII*, Barcelona, 1978; Antoni SIMON, *Pagesos, capellans i industrials a la Marina de la Selva*, Barcelona, 1993; Santi SOLER, *Memòries d'una família pagesa: els Anglada de Fonteta (segles XVII-XVIII)*, La Bisbal, 1994. En donen un gran nombre d'exemples locals: Núria SALES, «Frustracions i esperances de la Catalunya setcentista», dins Balcells, A. (co-ord.): *Història dels Països Catalans*, II, pp. 19- 25; i TORRAS I RIBÉ, *Felip V contra Catalunya*, p. 285-318.

*Lo demás, Deus super omnia, guardarse de los catastros. Y la salud. [...] Dios guarde a V. M. muchos años.*⁵⁶

Però una anàlisi més aprofundida dels primers anys d'aplicació del cadastre ha de tenir també en compte la conjuntura internacional i les seves conseqüències interiors. La guerra de la Quàdruple Aliança (1718-1720) va suposar la primera gran derrota internacional de Felip V. En aquell context, l'estiu de 1719, el guerriller Pere Joan Barceló, conegut com Carrasquet o Carrasclat, va posar en peu de guerra les comarques meridionals de Catalunya, mentre les tropes franceses –aleshores enemigues de Felip V– van ocupar la Seu d'Urgell, on el coronel i ministre plenipotenciari britànic James Stanhope prometé el restabliment de les Constitucions de Catalunya.⁵⁷ La revolta generalitzada de 1719 va donar lloc a una «segona repressió», molt més cruenta que la de 1714, segons Mercader i Riba,⁵⁸ però també a l'extensió d'un clima d'eufòria entre els nuclis resistents, confirmat amb l'adhesió de Felip V al tractat de la Quàdruple Aliança (20 de gener de 1720) i amb la convocatòria del congrés de Cambrai (1721). És en aquest context que un nucli d'exiliats va mantenir una correspondència política amb resistents interiors, que hem documentat recentment, i que té un fort contingut bel·licista. A parer d'uns i altres, l'esclat imminent d'una guerra internacional havia de suposar l'emergència d'un nou *status quo*, amb el qual Catalunya podria recuperar les seves Constitucions. Així, el corresposal vienès afirmava, el 20 de maig de 1722:

*És sert que estam en lo cas que en breu temps se veurà o la pau o la guerra: a esta m'enclino, en la qual se poden assegurar millor nostres interesos. [...] Si Déu o disposa me sembla és lo únic medi, segons estaven les coses, per a què vinga lo cas de nostre remey.*⁵⁹

És des d'aquesta convicció que van circular de nou cançons i poemes que auguraven un triomf imminent de les forces aliades, i amb elles el restabliment de

56. ALCOBERRO, «Exili exterior», p. 354.

57. JOAQUIM ALBAREDA, «L'alçament dels Carrasclats contra Felip V», dins Arnabat, R. (coord.): *Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim*, Barcelona, 1997, p. 63-79; ENRIQUE GIMÉNEZ: «Conflicto armado con Francia y guerrilla austracista en Cataluña (1719-1720)», *Hispania*, LXVI/2, 220 (2005), p. 543-600; AGUSTÍ ALCOBERRO, «Cantant les absoltes a Alberoni. Dos poemes clandestins de la resistència austracista a Felip V (1719-1720)», en premsa. Vegeu també: JOAN MERCADER I RIBA, *Els capitans generals (segle XVIII)*, Barcelona, 1957, p. 76-79; TORRAS I RIBÉ, *Escrits polítics*, p. 37-49. Cal remarcar també, en termes de contrast, la diferent actitud política que es produí al País Basc. El 1717, el govern d'Alberoni hi suprimí les duanes interiors, cosa que suposà de fet l'abolició de l'autonomia fiscal. Aquesta mesura precipità la revolta camperola biscaïna coneguda com la Matxinada (setembre-novembre de 1718). Tanmateix, durant la guerra de la Quàdruple Aliança, el poble basc donà suport a Felip V, motiu pel qual es restabliren les duanes interiors (cinturó de l'Ebre, Balmaseda, Orduña i Vitòria) (*500 años de Hacienda Foral*, Bilbao, 2001; vegeu també: Agustí ALCOBERRO, «Cantant les absoltes»).

58. MERCADER I RIBA, *Els capitans generals*, p. 79-81.

59. ALCOBERRO, «Exili exterior», p. 337 i 351.

Carles III i de les constitucions catalanes:

*Ja veyeu lo desengany
Que és vostre rey vertader
Lo rey don Carlos terser
Ja lo tindreu aquest any [1720]
Conexeu bé lo engany [...]
Traheu d'Espanya al de Anjou [Felip V]
A perdut a tots quants sou.⁶⁰*

No ens pot sorprendre, doncs, que en aquell context les autoritats borbòniques iniciessin una marxa enrere pel que fa a l'aplicació del cadastre. L'1 de juliol de 1720, assajant d'aturar una nova revolta generalitzada, l'intendent José Pedrajas, que havia substituït Patiño, decretà l'amnistia sobre els deutes pendents i la fi de les execucions i discrecions militars en curs.⁶¹ De fet, el pagament del cadastre, tal com havia estat formulat, quedà «virtualment suspès durant 3 o 4 anys», segons Joan Mercader.⁶² Aquell any, segons el comptador del cadastre Miguel de Zabala y Auñón, es deixà en mans de les autoritats locals l'establiment de les quantitats a pagar. El resultat obtingut va ser molt més baix –741.401 pesos–, motiu pel qual les autoritats centrals exigiren el seu recàrrec en un 10 %; la xifra total se situà, doncs, en 815.541 pesos.⁶³ També el valor del cadastre de 1721 se situà molt per sota del milió de pesos, en concret en 858.051,8 pesos, segons Gerónimo de Uztáriz.⁶⁴

De major calat polític va ser la convocatòria d'una assemblea de diputats o síndics dels partits de les subdelegacions de la Intendència, amb l'objectiu d'acordar un nou sistema de repartiment fiscal (2 de gener de 1723). La convocatòria podria ser una conseqüència d'un informe realitzat l'any abans pel botifler Francesc d'Ametller, que ha estat extractat per Eduardo Escartín.⁶⁵ En aquest memorial, Ametller, que havia estat un dels ponents del Decret de Nova Planta, formula una crítica demolidora al cadastre i als mètodes utilitzats per al seu cobrament. Segons ell, la quantitat global de 900.000 exigida al Principat és excessiva

dado el estado presente y su miseria y calamidad y lo que se ha aniquilado con tan excesivas cargas y contribuciones en estos últimos años y tantas malas cosechas.⁶⁶

60. ALCOBERRO, «Cantant les absoltes».

61. MERCADER I RIBA, *Felip V*, p. 176.

62. *Ibidem*, p. 173.

63. MIGUEL DE ZABALA AUÑÓN, *Representación al rey Felipe V [...] dirigida al más seguro aumento del real erario [...] (1723)*, p. 41

64. UZTÁRIZ, *Theoría y práctica*, p. 349.

65. ESCARTÍN, «El catastro catalán», p. 257-259.

66. *Ibidem*, p. 258.

També es posiciona en contra de l'impost d'utensilis i dels recàrrecs aplicats a alguns municipis per saldar els pagaments d'altres localitats considerades insolvents –recàrrecs que Ametller avalua en un 24 % per al 1721 i en un 30 % el 1722–. Enfront d'aquestes pràctiques, Ametller proposa que siguin les mateixes autoritats locals les que s'encarreguin del seu repartiment. I al·lega, en aquest sentit, un argument si més no sorprenent en boca d'un botifler conspicu: l'experiència dels representants locals en «la paga de los donativos hechos en Cortes y de otros servicios extraordinarios y tallas».⁶⁷

El record de la Cort general suprimida per la Nova Planta va ser també el motiu esgrimit, però en sentit contrari, per l'intendent interí José de Contamina, que realitzà diverses gestions per intentar evitar la convocatòria de l'assemblea de síndics. Aquesta es constituí, però, a la fi de març de 1723, i comptà amb la presència dels procuradors de les 17 delegacions de la Intendència. Com era previsible, els representants «se sentiren pares de la pàtria», en expressió de Joan Mercader,⁶⁸ i redactaren un extens memorial contrari al cadastre, al qual ja ens hem referit des d'una altra perspectiva.⁶⁹ Pel que fa al nou impost, el document el qualifica com un «tributo que en las provincias más fértiles de Europa sería, tal vez, insoportable» i n'ataca el procés d'elaboració, caracteritzat per la improvisació («la prontitud con que se ejecutó la formación causó en los naturales que concurrieron complicarse en muchas equivocaciones»). Però el document no es queda en els aspectes procedimentals, sinó que entra de ple en els mateixos criteris de fons seguits en l'enquesta cadastral, tot presentant-ne exemples concrets:

Las tierras de sembradura de primera calidad se han considerado como productivas todos los años, [...] frutando un año sí y otro no, queda sobre aquéllas doblada la imposición.

Denunciáronse muchas tierras de regadío [...], pero en los veranos y en años estériles de agua, no se experimenta este beneficio [...]

En muchos lugares se han destinado clases correspondientes a los productos de trigo [...], y sobre no cogerse ni ser el terreno capaz de producirlo, a la excepción de una y otra porción de tierras más escogidas, se recarga por lo que va del precio del centeno o mezclado, que es mucho mayor.

[...] Los precios de los productos se arreglaron más crecidos por lo regular, habiendo comprobado la experiencia que en los años discurridos desde que se formó el catastro han padecido la disminución de un cuarto.

[...] Las casas de alquería sólo sirven para la recaudación de los frutos y habitación de los destinados a la labranza [...], parece que no deberían ser aquéllas tasadas separadamente.

[...] Los jornaleros, quitados algunos días de verano, trabajan por la comida o por muy poco más, siendo cierto que ni unos ni otros [els jornalers rurals i urbans] ganen los 3 reales diarios que se les considera.

67. *Ibidem*, p. 258-259.

68. MERCADER I RIBA, *Felip V*, p. 179.

69. Seguint l'edició de TORRAS I RIBÉ, *Escrips polítics*, p. 51-59.

Convé remarcar que moltes de les crítiques esgrimides es refereixen a un element de fons, que ja hem esmentat: el caràcter del cadastre com a quota fixa, és a dir, que no es regula cada any en funció dels ingressos reals.⁷⁰ Com veurem, aquest element, que d'entrada podia afavorir el fisc, serà a la llarga, quan se superi la depressió conjuntural provocada per la guerra i la inestabilitat general, un factor que acabarà beneficiant els contribuents.

Però la mesura més revolucionària proposada en el memorial de 1723 era la institucionalització de l'assemblea de procuradors com a organisme permanent encarregat de l'establiment anual dels impostos. Les similituds amb la Cort general suprimida per la Nova Planta i els seus mecanismes parlamentaris –en especial, presentació de greuges i votació de serveis– eren més que evidents:

sea del real agrado de V. M. permitir que los diputados o procuradores generales que los partidos del Principado nombraren se puedan juntar una vez a lo menos al año, en la ciudad de Barcelona, en la Posada del Superintendente General y conforme V. M. ha mandado en el presente año de 1723, a efecto de acrisolar más la justicia del reparto y oír al partido que tal vez encuentre gravamen en la parte que al presente se le señalar.

Probablement per aquesta similitud inequívoca, l'assemblea va ser dissolta a mitjan 1724, i la Superintendència va recuperar la plenitud de competències en matèria fiscal. Hi degueren contribuir també l'apaivagament del clima de revolta, a l'interior, i la consolidació del règim borbònic, en el pla exterior. L'agost de 1724, en morir el seu fill, Lluís I, Felip V recuperà el tron que li havia cedit el gener d'aquell any. Alguns mesos després, el 30 d'abril de 1725, el monarca signava la Pau de Viena amb l'emperador Carles VI. Aquesta pau suposà el definitiu reconeixement internacional de la monarquia borbònica. Per als seus seguidors en terres catalanes significà, però, la fi de les últimes esperances de recuperació de les constitucions; la correspondència creuada en aquelles dates entre els austriacistes Josep Ignasi Graells i Dou i Gregori Maians i Ciscar, extractada per Antoni Mestre i Miquel Batllori, ho confirma a bastament.⁷¹ En aquell

70. El contingut d'aquest document coincideix amb les crítiques plantejades per Francesc de Castellví. El cronista posa en boca de diversos pagesos que conversen amb Patiño arguments com aquests: «Para eso [per pagar la quota fixada] lo primero que me debe asegurar V. S. es que yo pueda vender el trigo a ese precio que V. S. tasa; lo segundo, que Dios dé lluvia y cosecha»; «De mi heredad sólo se siembra la mitad cada año, porque es preciso, para que dé fruto, que esté bacante un año y en el interín arar la tierra tres veces, echarle fiemo y otros adobos para que fructifique. De la mitad de la heredad que se siembra todos los años, la mitad de esta mitad es preciso cederla al colono, o se gasta en las expensas para acomodar la tierra en sembrarla, cortar y trillar las mieses, y así queda claro que a favor del dueño no queda sino la cuarta parte de frutos». Castellví defensa un model fiscal proporcional als ingressos («reglándose todos los años»), i en posa com a exemple el delme (CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, IV, p. 572-573).

71. Antonio MESTRE, *Historia, fueros y actitudes políticas. Mayans y la historiografía del XVIII*, València, 1970 (2ª ed.: 2000), p. 384-385; Miquel BATLLORI, *La Il·lustració*, València, 1997 (Obra Completa, IX), p. 227-257.

nou context, el cadastre de 1725 va ser gairebé literalment idèntic al dels anys 1717 i 1718, i inicià una llarga etapa d'estabilitat fiscal (Taula 3).

Consolidació i fossilització del cadastre

Els anys 1726-1744, coincidint amb la Superintendència d'Antonio de Sartine, assenyalen la definitiva consolidació del cadastre, tant en el pla legal⁷² com pel que fa a la normalització de la seva pràctica. Si bé es van continuar reproduint episodis de violència fins a la dècada de 1750, aquests remeteren substancialment respecte als produïts en els primers vint anys d'existència del nou impost.⁷³Aquesta va ser una primera conseqüència de tres fenòmens coincidents en el temps: la consolidació política del nou règim, el paper pedagògic dels constryiments militars i l'expansió econòmica. Afegim-hi encara l'estancament del seu valor.

Aquesta nova tendència va anar acompanyada pel prestigi creixent del cadastre en l'entorn de la cort –on era percebut com el motor del creixement econòmic de Catalunya i com un model a imitar–. És aleshores (1732) quan Miguel de Zabala y Auñón, que havia estat responsable de la Comptaduria del Cadastre de Catalunya, publicà la *Representación al rey nuestro señor don Felipe V, dirigida al más seguro aumento del Real Erario y conseguir la felicidad, mayor alivio, riqueza y abundancia de su monarquía*. Són també els anys en què arriben al cim del poder els personatges que havien intervingut en la seva formació, com José Patiño, José del Campillo o el Marqués de Castelar, germà de Patiño. Un home format a l'ombra de Patiño, Zenón de Somodevilla y Bengoechea, marquès de la Ensenada des de 1736, va ser el que va iniciar, el 1745, el projecte d'Única Contribución i l'enquesta cadastral que porta el seu nom. «El modelo del que procede», ha observat Miguel Artola, «y de forma literal es el Catastro introducido en Cataluña por Patiño».⁷⁴Com és ben sabut, el projecte va ser abandonat definitivament el 1779

Tanmateix, durant la segona meitat del segle XVIII, l'estancament de les rendes

72. MERCADER I RIBA, *Felip V*, p. 181-187.

73. SALES, «Frustracions i esperances», p. 24.

74. ARTOLA, *La Hacienda*, p. 267. Sobre el cadastre d'Ensenada, vegeu també: Carmen CALVO ALONSO, «El Catastro de Ensenada. Proyecto de Única Contribución en la Corona de Castilla», dins Segura, A. (coord.): *El Catastro en España...*, p. 89-110; Concepción CAMARERO BULLÓN, «Vasallos y pueblos castellanos ante una averiguación más allá de lo fiscal: el Catastro de Ensenada, 1749-1756», dins *El Catastro de Ensenada...*, p. 113-387. Les respostes generals del Cadastre d'Ensenada han estat publicades a la Col·lecció *Alcabala del Viento*.

procedents del cadastre va contrastar enormement amb el creixement demogràfic i econòmic de Catalunya, fins al punt que hem de parlar ja de fossilització.

L'informe elaborat pel comptador de l'exèrcit i província de Catalunya Bernardino González Chaves, elaborat el 1786, estudiat per Eduardo Escartín, ens en dóna una mesura força exacta.⁷⁵ González Chaves ens en proporciona un exemple ben pròxim: l'habitatge on residia. El lloguer anual que en pagava era de 900 lliures. Aplicades les deduccions previstes per la normativa cadastral, el valor cadastral de l'immoble era de 675 lliures, i el total a pagar (el 10 % del valor) resulta de 67 lliures i 10 sous. Tanmateix, l'amo de l'immoble tot just en pagava 11 lliures, és a dir, el 16,4 % del que li hauria correspost. La conclusió del comptador González Chaves resulta definitiva: caldria una actualització de les matrius cadastrals, realitzada per funcionaris castellans, ja que

*no puede darse esperanza de adelantamiento alguno, mientras subsista a la órdenes de la ciudad, manejada por sus regidores y servida por dependientes catalanes, que todos piensan de un mismo modo.*⁷⁶

La percepció de la insolidaritat fiscal de Catalunya i de la discriminació fiscal castellana havia renascut, amb nous arguments, tot just setanta anys després de la instauració del cadastre.

Tanmateix, la interpretació de González Chaves pot ser qüestionada en un doble sentit. D'una banda, és cert que, enfront de la fossilització del cadastre, els impostos indirectes van continuar creixent tot al llarg de la centúria. De les dades d'Emiliano Fernández de Pinedo se'n dedueix que, en només cinquanta anys (els escolats entre la dècada de 1720-29 i la de 1770-79), la fiscalitat indirecta del Principat va augmentar d'un 248 % i la total –incloent-hi el cadastre– d'un 150 %.⁷⁷ Aquest creixement va ser més evident encara en els anys següents, com a conseqüència de la liberalització del comerç amb Amèrica, en què el port de Barcelona va tenir un paper destacat, com ha provat Josep M. Delgado.⁷⁸

D'altra banda, el desigual creixement català del segle XVIII –amb resultats diversos segons els sectors productius, els grups socials i els àmbits territorials– va tenir també resultats desiguals pel que fa a l'aplicació fiscal d'una foto fixa, realitza-

75. ESCARTÍN, «El Catastro catalán», p. 260-263.

76. *Ibidem*, p. 262.

77. FERNÁNDEZ DE PINEDO, «Els ingressos», p. 130. Esmenem, tanmateix, a partir de les seves pròpies dades, els còmputos globals publicats al Quadre 2 d'aquest article, i també en la seva versió original castellana (Emiliano FERNÁNDEZ DE PINEDO, «Los ingresos de la Hacienda Real en Cataluña (1717-1779)», dins: Artola, M. (dir.): *Hacienda Pública Española: del Antiguo Régimen al sistema liberal*, Madrid, 1984, p. 193-215).

78. Josep M. DELGADO i altres, *El comerç entre Catalunya i Amèrica. Segles XVIII i XIX*, Barcelona, 1986, p. 77. També John Lynch ha fet notar la importància del mòbil fiscal en la liberalització del comerç americà (John LYNCH, J.: *La España del siglo XVIII*, Barcelona, 1991 (2ª ed.: 1996), p. 316).

da el 1717. És evident que al llarg de la centúria la pressió fiscal va disminuir en aquelles àrees on es va produir un important creixement demogràfic i econòmic, però també que va poder augmentar en aquelles comarques que en van patir una disminució, en termes absoluts o relatius. Els càlculs del deute fiscal acumulat el 1761, publicats per Josep M. Delgado, resulten en aquest sentit especialment aclaridors.⁷⁹ La suma total dels impagats entre 1721 i 1759 és força exigua, de tot just 3.381.053 rals d'ardit, és a dir, de 242.444 pesos –menys d'una quarta part del volum total del cadastre i agregats en un sol any–. Però la seva distribució per corregiments assenyala ja la discriminació creixent del cadastre. Així, el corregiment de Lleida acumulava 1.948.667 rals d'ardit (és a dir, el 57,63 % del deute total), i el de Cervera 669.942 (el 19,81 %). Si hi afegim els corregiments de Tàrragona i Puigcerdà obtenim una xifra global superior al 82 % del deute total. En aquells quaranta anys s'havia consolidat la fractura econòmica entre dues Catalunyaes: la d'interior i de muntanya i la litoral i prelitoral. Una escissió que la consolidació de la quota fixa del cadastre va contribuir a augmentar.

Epíleg : el cadastre davant la Revolució liberal

El 1833, en un moment de fort debat al voltant de la imprescindible reforma fiscal, l'economista i polític liberal José Canga Argüelles definia de la manera següent la paraula «cadastre» en la segona edició del *Diccionario de Hacienda, con aplicación a España*:⁸⁰

CATASTRO: Así se llaman en España los libros, en los cuales oficialmente se anotan el número de los vecinos, y el valor de las fincas y de los productos de las tierras y de la industria. Datos precisos para establecer y exigir con exacta igualdad las contribuciones de sangre y de dinero, y para dictar las providencias conducentes a asegurar la pública prosperidad.

La definició de Canga Argüelles presentava, doncs, de manera eloqüent, el doble contingut del concepte. D'una banda, el cadastre és una enquesta que té per objectiu inventariar, quantificar i controlar els recursos. D'altra banda, és un impost de caràcter global, directe i equitatiu i, doncs, modern i racional.

En la mateixa obra, Canga Argüelles definia el cadastre de Catalunya en els termes següents:

CATASTRO DE CATALUÑA: Nombre que se da a la renta equivalente a las provinciales de Castilla, y se satisface en aquella provincia. Recae sobre todos los bienes,

79. DELGADO, «Presión fiscal», p. 33.

80. Madrid, 1833 (reed. facsimil: Madrid, 1968). La primera edició d'aquesta obra s'imprimí a Londres, 1826-27.

ganancias mercantiles y jornales a razón de un 10 % en los primeros, y de 8 1/3 en los demás.

També en aquest cas cal destacar-ne un doble contingut. D'una banda el cadastre és proporcional a la riquesa. De l'altra, però, el cadastre de Catalunya quedà fixat, en termes de quota, atenent a la càrrega fiscal castellana («equivalente a las provinciales de Castilla»).

Aquesta reflexió —escrita més d'un segle després de l'establiment del Cadastre de Catalunya i tot just dotze anys abans de la seva modificació— resumeix, doncs, la paradoxa més important amb què s'han hagut d'enfrontar tots els historiadors que han abordat la temàtica del cadastre. D'una banda, com hem vist, la monarquia va tenir un especial interès a fixar les contribucions dels estats de la Corona d'Aragó, tot aprofitant la seva derrota militar, per resoldre d'una vegada per totes una polèmica —la del greuge fiscal de Castella— que s'arrossegava de lluny; i a Catalunya en concret, el sistema triat —el Reial Cadastre— va introduir alguns elements reals o suposats d'equitat. D'altra banda, però, l'establiment d'una quota fixa va suposar, en un context de gran creixement demogràfic i econòmic, una disminució progressiva del pes fiscal per càpita. No és estrany, doncs, que Canga Argüelles aprofités la definició del cadastre de Catalunya per entonar de nou la vella cançó de l'enfadós de la discriminació fiscal de Castella:

Esta contribución, que desde principios del siglo XVIII se estableció en toda la Corona de Aragón, encontró una tenaz oposición en las provincias de Castilla. Las cuales se hallaron tan perjudicadas respecto a Cataluña, Aragón y Valencia, com que mientras éstas pagan a 38.094.952 rs. cada año, aquéllas satisfacen 109.883.952; y siendo la población de las primeras igual a 2.640.000 individuos, y a 7.219.729 las últimas, cada aragonés acude con 18 rs., mientras el castellano sacrifica 28.⁸¹

Resta pendent una de les qüestions que hem plantejat en iniciar aquest article. ¿El cadastre va ser una empenta o un fre en el procés de desenvolupament econòmic de Catalunya al segle XVIII? Probablement ni una cosa ni l'altra, però potser més la segona que no pas la primera. Els historiadors de la fiscalitat han tendit a sobredimensionar les conseqüències econòmiques de les modificacions impositives. Sense la implantació del cadastre —fet i fet, sense la imposició de la Nova Planta, i, posats a dir, amb un altre resultat de la guerra de Successió—, l'expansió econòmica catalana hauria estat molt més ràpida i reeixida, i també menys dolorosa. Però les seves bases, definides encertadament per Pierre Vilar⁸² —i fonamentades, en un àmbit cronològic molt anterior per Albert Garcia Espuche⁸³— eren prou sòlides per reeixir, malgrat tots els entrebancs.

81. Com ha assenyalat, però, Josep M. DELGADO: «Presión fiscal», p. 34-35, les xifres no quadren. De les mateixes dades aportades per Canga Argüelles se'n dedueix una pressió fiscal per càpita de 15,2 rals de billó a Castella i de 14,4 a la Corona d'Aragó.

82. Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna. Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*, Barcelona, 1973-1986, 4 vols.

83. Albert GARCIA ESPUCHE, *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*, Madrid, 1998.